

DZIAŁ SOCJOLOGICZNY

W 1925 r. utworzony został w „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym” dział socjologiczny. Odtąd czasopismo nosi tytuł „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. Było to pierwsze w dziejach polskiej socjologii czasopismo socjologiczne, które ukazuje się do dzisiaj. Pojawienie się czasopisma socjologicznego miało ważne znaczenie dla procesu instytucjonalizacji socjologii w Polsce i ugruntowania się socjologii jako nauki akademickiej¹.

Jest rzeczą znaną, że czasopismo to pojawiło się w Poznaniu. W Poznaniu bowiem, przed powstaniem Uniwersytetu w 1919 r., nie przejawiano żadnej w zasadzie twórczości socjologicznej. Przed odzyskaniem niepodległości jedynym ośrodkiem polskiej myśli socjologicznej, posiadającym najstarsze tradycje, była Warszawa. Wszakże ani w Warszawie, ani w dawnej Galicji w zaborze austriackim, z uniwersytetami we Lwowie i Krakowie, nie pojawiło się wcześniej czasopismo socjologiczne.

Utworzenie działu socjologicznego było – jak się wydaje – wynikiem szeregu sprzyjających temu wydarzeniu okoliczności.

Po pierwsze – w ciągu niespełna pięciu lat od ustanowienia na Uniwersytecie Poznańskim w 1920 r. Katedry Socjologii i Filozofii Kultury prof. Floriana Znanieckiego, ukształtowało się w Poznaniu silne środowisko socjologiczne. Wokół Znanieckiego skupiło się liczne grono uczniów i współpracowników, prowadzących pod jego kierunkiem studia i badania w ramach Seminarium Socjologicznego przy katedrze socjologii i filozofii kultury UP i Instytutu Socjologicznego w Poznaniu. Środowisko to było już w stanie podolać wymogom systematycznego przygotowywania i wydawania własnego czasopisma. W dodatku nie tylko tego jednego, interesującego nas tutaj działu socjologicznego, ale również – jak się wkrótce okazało – oddzielnego kwartalnika pod tytułem „Przegląd Socjologiczny”, który zaczął ukazywać się w Poznaniu w 1930 r.

Po drugie – utworzenie działu socjologicznego w „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym” było możliwe dzięki życzliwości i wsparciu akademickiego środowiska prawników i ekonomistów. Socjologia, jak wiadomo, była od dawna przedmiotem żywego zainteresowania przedstawicieli tych nauk. Co więcej, wśród pionierów polskiej socjologii jest wielu prawników i ekonomistów z Ludwikiem Gumpłowiczem i Leonem Petrażyckim na czele. Wykłady z socjologii na polskich uniwersytetach, jako jedne z pierwszych, były wygłaszane właśnie na wydziałach prawno-ekonomicznych. W uniwersytetach, gdzie nie było katedr socjologii, wykłady z socjologii prowadzili ekonomiści bądź prawnicy, jak Leopold Caro i Stanisław Grabski we Lwowie czy Bronisław Wróblewski w Wilnie². Dlatego też zrozumiałe jest, że do Komitetu Redakcyjnego „Ruchu” od samego początku, tj. od 1921 r., obok prawników i ekonomistów należeli dwaj

¹ Zob. N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920-1970*, PWN, Warszawa 1996, s. 68-70.

² Pisze o tym J. Chałasiński, *Trzydzieści lat socjologii polskiej*, „Przegląd Socjologiczny” t. X, 1948, s. 8.

poznajscy socjologowie: prof. Jan Stanisław Bystron i prof. Florian Znaniecki. Zrozumiałe jest też, że inkorporacja działu socjologicznego w ramy istniejącego „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego” dokonała się w sposób – by tak rzec – naturalny.

Po trzecie wreszcie – utworzenie działu socjologicznego było niewątpliwie zasługą w pierwszym rzędzie J. St. Bystronia i F. Znanieckiego. Obydwaj uczeni byli niezwykle aktywni i twórczy, a ich wspólnym dążeniem było, by socjologia polska stała się w pełni rozwiniętą nauką akademicką na światowym poziomie i spełniała swoje teoretyczne i praktyczne zadania. Do realizacji tych celów potrzebne było – rzecz jasna – czasopismo.

Pierwszym kierownikiem działu socjologicznego był J. St. Bystron (1892-1964). Redagował on i współredagował ten dział od zeszytu 1 za 1925 r. do ostatniego, 3 za 1939 r., jaki ukazał się przed wybuchem wojny.

W Poznaniu Bystron przebywał tylko w latach 1919-1926. Obejmując w 1919 r. Katedrę Etnologii na Uniwersytecie Poznańskim, jako profesor nadzwyczajny, nie miał jeszcze ukończonych 27 lat³. Przybył z Krakowa, gdzie był docentem na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1926 r. powrócił na UJ, powołany na kierownika takiej samej katedry. Później, w 1934 r., przeniósł się do Warszawy, obejmując utworzoną na Uniwersytecie Warszawskim Katedrę Socjologii. Mimo oddalenia, Bystron pozostawał cały czas w stałej więzi i współpracy z poznańskim ośrodkiem socjologicznym i redakcją „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”.

W 1926 r. współredaktorem działu socjologicznego został Czesław Znamierowski (1888-1967), profesor filozofii i teorii prawa na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Znamierowski był nie tylko teoretykiem prawa, ale również wybitnym socjologiem, który swoją twórczością z zakresu socjologii przyczynił się wiele do rozwoju poznańskiego ośrodka socjologicznego i socjologii polskiej w ogóle.

Kolejnym współredaktorem działu socjologicznego został w 1932 r. Tadeusz Szczurkiewicz (1895-1984), wówczas doktor socjologii, wywodzący się ze szkoły Znanieckiego i bliski jego współpracownik.

Zespół redaktorów w składzie Bystron, Znamierowski i Szczurkiewicz kierował działem socjologicznym do 1938 r. W 1938 r. z funkcji redaktora zrezygnował Znamierowski, a jego miejsce zajął Florian Znaniecki (1882-1958). Ten skład redaktorów działu socjologicznego pozostał do końca omawianego tu okresu międzywojennego.

W dziale socjologicznym, nastawionym głównie na informowanie i orientowanie czytelnika o ruchu socjologicznym w Polsce i na świecie, zamieszczano przede wszystkim recenzje z prac socjologicznych i nauk pokrewnych, bibliografię socjologiczną i – od czasu do czasu – artykuły.

W okresie międzywojennym opublikowano 19 artykułów *stricte* socjologicznych. Autorami byli głównie uczeni poznańscy: socjologowie Znaniecki (5 artykułów), Znamierowski (2), Szczurkiewicz (2), Bystron (1) i antropolog Karol Stojanowski (1). Autorami pozostałych artykułów byli czołowi socjologowie polscy z kraju i ze świata: Ludwik Krzywicki, Ludwik Kulczycki i Stanisław

³ Idem, *Nauki humanistyczne i nurty ideologiczne w Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1939*, „Kultura i Społeczeństwo” 1974, nr 2, s. 43.

Rychliński z warszawskiego ośrodka socjologicznego, Bronisław Malinowski z London School of Economics, ks. Aleksander Wóycicki (4 artykuły) z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, znakomity znawca i badacz klasy robotniczej i związków zawodowych. Z działem socjologicznym należy wiązać także trzy artykuły poznańskiego psychologa prof. Stefana Błachowskiego, który współpracował blisko ze Znanieckim i Polskim Instytutem Socjologicznym w Poznaniu. Ponadto problematyka socjologiczna znalazła się w licznych artykułach z dziedzin ekonomii, demografii, polityki społecznej i prawa, m.in. takich autorów, jak: Marcin Nadobnik, Zofia Daszyńska-Golińska, Adam Krzyżanowski, Władysław Grabski, Leon Waściszewski, Edward Szturm de Sztrem, Stanisław Grabski, Antoni Peretiatkowicz.

Przedmiotem większości artykułów socjologicznych były podstawowe kwestie dotyczące istoty i przedmiotu badań socjologii: życia społecznego (Znaniecki, 1928 i 1930), kultury (Malinowski, 1937), więzi społecznej (Krzywicki, 1930), środowiska społecznego i ekologii społecznej (Znaniecki, 1938), norm społecznych (Znamierowski, 1930), grupy społecznej (Szczurkiewicz, 1935), warstw społecznych (Rychliński, 1939), państwa (Kulczycki, 1930), praktycznych zastosowań socjologii czy socjologii stosowanej (Znaniecki, 1939). Była to problematyka właściwa dla tego okresu rozwoju socjologii, w którym poszukiwania tożsamości socjologii jako nauki koncentrowały się zwłaszcza na przedmiocie badań i metodzie.

Kilku zaledwie autorów tych wszystkich artykułów reprezentowało wszystkie niemal orientacje teoretyczne, jakie przejawiały się w ówczesnej polskiej socjologii: marksistowską Krzywicki; swoją własną, kulturalistyczną Znaniecki, podzielaną po części przez Szczurkiewicza; kulturowo-antropologiczną Malinowski, psychologistyczną Znamierowski; antropodemograficzną i biopsychologiczną Bystron; antropologiczno-psychologiczną Stojanowski; chrześcijańską naukę społeczną Wóycicki.

Dział socjologiczny był formalnie wyodrębniony w strukturze zawartości „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” tylko w drugiej części, zatytułowanej „Przegląd Piśmiennictwa”. W części pierwszej („Artykuły”) nie było żadnego podziału, a układ artykułów porządkowany był alfabetyczną kolejnością nazwisk autorów.

Przegląd piśmiennictwa w dziale socjologicznym usystematyzowano w następujących poddziałach: I. „Wydawnictwa zbiorowe, podręczniki, historia socjologii, zagadnienia ogólne”; II. „Metodologia. Zagadnienia graniczne”; III. „Podłoże biologiczne. Warunki zewnętrzne”; IV. „Życie społeczne”; V. „Grupy i typy”; VI. „Wytwory społeczne”; VII. „Varia”. W każdym z tych poddziałów zamieszczano obfita bibliografię ukazujących się prac z szeroko rozumianych nauk społecznych w Polsce i w świecie oraz recenzje wybranych spośród nich publikacji.

Jak policzyła Dorota Włodarczyk, w latach 1925-1939 w dziale socjologicznym zrecenzowano w sumie 192 książki⁴. Najwięcej recenzji (95) zawierają pierwsze roczniki „Ruchu” z działem socjologicznym z lat 1925-1928. W póź-

⁴ D. Włodarczyk, *65 lat działu socjologicznego „Ruchu”*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1992, z. 1, s. 163-164. Przygotowując niniejsze opracowanie korzystałem także z niepublikowanej pracy magisterskiej Doroty Włodarczyk pt. *Monografia działu socjologicznego „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”*, Poznań 1991, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Jacka Leońskiego.

niejszych rocznikach liczba recenzji była wprawdzie nieco mniejsza, niemniej jednak recenzje pojawiały się systematycznie w każdym kolejnym zeszycie. Recenzowano w równym stopniu prace autorów polskich, jak i zagranicznych. Wśród recenzowanej literatury obcej najwięcej było prac niemieckojęzycznych, a dopiero na drugim miejscu znajdowało się piśmiennictwo anglojęzyczne. Autorami recenzji byli w głównej mierze kierownicy działu: Znamierowski (54 recenzje), Szczurkiewicz (48), Bystrzeń (31). Pozostali autorzy recenzji reprezentowali różne ośrodki akademickie z całego kraju, a także różne, oprócz socjologii, dyscypliny naukowe – prawo, ekonomię, językoznawstwo, psychologię i in. Pod koniec okresu międzywojennego widoczny jest wśród autorów recenzji rosnący udział przedstawicieli młodszej generacji socjologów, w tym uczniów Znanieckiego: Józefa Chałasińskiego, Władysława Okińskiego, Jana Szczepańskiego, Heleny Erzepki, Józefa Orchowskiego, zaś ze środowiska warszawskiego – Stanisława Rychlińskiego ucznia Krzywickiego, Aleksandra Hertza.

Opublikowane recenzje, zwłaszcza pióra Znamierowskiego i Szczurkiewicza, są fascynującą lekturą także dla współczesnego czytelnika⁵. Wyrafinowane w formie i języku mogą być ciągle wzorem dla tego rodzaju wypowiedzi naukowej.

Wartość tych recenzji polega również na tym, że odzwierciedlają one i dokumentują ówczesny ruch naukowy w polskiej socjologii. Zawierają na ogół nie tylko informację o treści recenzowanej pracy i krytyczną analizę samego prezentowanego dzieła, ale również stanowiska autorów recenzji względem kwestii ogólniejszej natury – przedmiotu badań i zadań socjologii jako nauki, jej granic i związków z innymi naukami itp. Ścierały się w nich różne stanowiska teoretyczne obecne w ówczesnej socjologii. Najbardziej ofensywni i konsekwentni w toczonych w tym zakresie polemikach byli niewątpliwie zwolennicy socjologii Znanieckiego, w największej zaś opozycji do tej socjologii pozostawał Znamierowski.

Dział socjologiczny, tak jak „Ruch” w całości, był z założenia czasopismem otwartym na wszystkie przejawy życia naukowego, czego dobitnym wyrazem były publikowane artykuły i recenzje. Był też pismem o charakterze ogólnokrajowym, a nie tylko lokalnym. Publikowali w nim swoje prace socjologowie z całej Polski; taki również zasięg miał krąg jego czytelników. Dział socjologiczny spełniał niewątpliwie dobrze swoje podstawowe zadanie – informowanie i orientowanie czytelników, zwłaszcza prawników i ekonomistów, o ruchu socjologicznym w Polsce i w świecie.

Przerwa w wydawaniu „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” spowodowana wybuchem wojny i jej późniejszymi skutkami politycznymi po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej trwała w przypadku działu socjologicznego 20 lat. Najpierw wznowiono w 1958 r. wydawanie tytułu w okrojonej formie, jako „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, a dopiero później (1960) przywrócony został dział socjologiczny i poprzedni tytuł czasopisma.

⁵ Wszystkie recenzje i wypowiedzi T. Szczurkiewicza opublikowane w „Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym” w latach 1926-1939 zostały przedrukowane w książce *Krytyka rozumu socjologicznego. Praca zbiorowa wydana z okazji 100-lecia urodzin Tadeusza Szczurkiewicza*, red. S. Kozyr-Kowalski, A. Przystański i J. Włodarek, Poznań 1997.

W czasie tej dwudziestoletniej przerwy socjologia polska uległa gruntownej zmianie w porównaniu do okresu międzywojennego. Był to generalnie okres niezwykle burzliwy w historii polskiej socjologii. Zaraz po wojnie wznowiły szybko działalność katedry socjologiczne na uniwersytetach, uruchomione zostały na powrót studia z zakresu socjologii, zaczął znowu wychodzić kwartalnik Polskiego Instytutu Socjologicznego (tym razem w Łodzi) – „Przegląd Socjologiczny”. Wznowienie to odbyło się głównie na tradycjach socjologii międzywojennej. Stan ten trwał jednakże bardzo krótko. W nauce polskiej nastąpił stalinizm, którego skutkiem dla socjologii, jako „nauki burżuazyjnej”, była jej administracyjna likwidacja. Z końcem 1949 r. zlikwidowano katedry socjologii, zamknięto nabór kandydatów na studia socjologiczne i zaprzestano wydawania czasopism i prac socjologicznych. Dopiero od 1956 r., wraz z nastaniem odwilży w życiu społeczno-politycznym kraju, zaczęła się stopniowo odradzać socjologia w Polsce. Wszakże była to już inna socjologia niż ta w okresach międzywojennym i tuż po wojnie. Pozycję dominującą zajęli socjologowie nowej generacji, a główną orientację teoretyczną w socjologii (przynajmniej oficjalnie) wyznaczała socjologia marksistowska⁶.

Po 1956 r. nastąpił znaczący rozwój socjologii w wymiarze instytucjonalnym. Oprócz wznawiających swoją działalność istniejących dawniej katedr socjologicznych i instytucji badawczych, tworzono liczne nowe. W ślad za tym zwiększała się gwałtownie liczba pracowników dydaktycznych i badawczych, którzy zaczęli prowadzić badania w różnych dziedzinach życia społecznego i publikować wyniki swoich badań.

Katedra Socjologii przywrócona została na Uniwersytecie Poznańskim w 1958 r. Pierwszym kierownikiem tej katedry w latach 1958-1962 był prof. Stanisław Kowalski, uczeń i doktorant Znanieckiego. Czynny był nadal na Wydziale Prawa Czesław Znamierowski, rozpoczynał też swoją twórczość socjologiczną prof. Zygmunt Ziemiński, kontynuator tradycji uprawiania socjologii na tym Wydziale. W dawnej Wyższej Szkole Ekonomicznej, obecnie Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, utworzona została Katedra Socjologii, którą kierował przez wiele lat Tadeusz Szczurkiewicz. W Instytucie Zachodnim już w 1956 r. powstała Sekcja Socjograficzna, przekształcona później w Zakład Socjologii, którym kierował prof. Zygmunt Dulczewski. Ponadto we wszystkich niemal szkołach wyższych w Poznaniu zatrudniano socjologów w rozmaitych zakładach i instytutach nauk społecznych i filozofii. Tą drogą ukształtował się na powrót silny ośrodek socjologiczny w Poznaniu, co było niewątpliwie czynnikiem sprzyjającym przywróceniu działu socjologicznego w uruchomionym wcześniej „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym”.

W notce *Od Redakcji* w zeszycie 2 z 1960 r. napisano: „Poczynając od zeszytu za III kwartał 1960 r. czasopismo nasze zmieni swoją nazwę. Będzie ona brzmieć: Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny. [...] Zmiana nazwy łączy się bowiem z rozszerzeniem treści czasopisma o tematykę socjologiczną. Wynika to z tego, że w ostatnich latach ukształtował się w Poznaniu (Katedra Socjologii UAM, Katedra Socjologii WSE, Sekcja Socjograficzna Instytutu Za-

⁶ Zob. J. Szacki, Wstęp do: *Krótką historia polskiej socjologii*, w: *Sto lat polskiej socjologii. Od Supińskiego do Szczepańskiego*, red. J. Szacki, PWN, Warszawa 1995; idem, *W służbie społeczeństwa czy władzy? Socjologia polska w latach 1944-1989*, w: *Krytyka rozumu...*

chodniego) poważny ośrodek badań socjologicznych”. Charakterystyczne, że w nocie tej ani jednym słowem nie wspomniano, że pismo pod takim tytułem już kiedyś istniało. To programowe – jak się wydaje – odcięcie się od przeszłości miało raczej formalny czy urzędowy charakter. Nosicielami bowiem ciągłości, przynajmniej w wymiarze ideowym, co do funkcji i poziomu naukowego pisma, byli obecni ciągle w redakcji przedstawiciele generacji uczestniczącej w kształtowaniu jego charakteru w latach międzywojennych, z redaktorem naczelnym Alfredem Ohanowiczem w pierwszym rządzie.

Pierwszym kierownikiem działu socjologicznego i jednocześnie zastępcą redaktora naczelnego został Stanisław Kowalski (1904-1990). Równocześnie w skład komitetu redakcyjnego powołano jeszcze dwóch socjologów, a mianowicie Tadeusza Szczurkiewicza i Władysława Markiewicza.

S. Kowalski redagował dział socjologiczny od 1960 do 1981 r. W latach 1982-1990 działem kierował Andrzej Kwilecki, później, od 1991 do 1996 Stanisław Kowalik, a od 1997 r. kieruje nim Jan Włodarek. W skład Komitetu Redakcyjnego zawsze wchodziło kilku socjologów. Obecnie są to: Michał Chmara, Marian Gołka, Andrzej Kwilecki i Marek Ziółkowski.

Zadaniem działu socjologicznego miało być – jak dawniej – informowanie czytelnika o ruchu socjologicznym w Polsce i świecie. Odpowiednio do struktury całego czasopisma, publikacje socjologiczne ukazują się w postaci artykułów, recenzji oraz sprawozdań i informacji o badaniach, konferencjach i innych wydarzeniach naukowych związanych z socjologią.

W porównaniu do okresu międzywojennego zmieniła się proporcja publikowanych recenzji w stosunku do artykułów na korzyść tych ostatnich. W sumie w latach 1960-2005 opublikowano około 400 artykułów socjologicznych. Ich autorami są socjologowie reprezentujący różne ośrodki akademickie z całego kraju. Liczny jest udział autorów z ośrodka poznańskiego. Kilku autorów było także z zagranicy. Artykuły ukazują się dosyć systematycznie, przeciętnie po dwa, trzy w zeszytcie.

Zwykłą praktykę wydawniczą „Ruchu” urozmaicały **zeszyty specjalne**, przygotowane w dziale socjologicznym, bądź przy jego współudziale. Takie zeszyty ukazały się z okazji jubileuszy poznańskich socjologów: 70-lecia urodzin Stanisława Kowalskiego (z. 4, 1974), 80-lecia urodzin Tadeusza Szczurkiewicza (z. 1, 1976) i 70-lecia urodzin Zygmunta Dulczewskiego (z. 1, 1987). Zeszyty te zawierały głównie artykuły socjologiczne i grupowały większą liczbę autorów z całego kraju. Wymienić tu należy zeszyt dedykowany pamięci Czesława Znamierowskiego (z. 4, 1987), w którym w szeregu artykułach omówiono twórczość tego wybitnego prawnika i socjologa. Dwa inne tego rodzaju zeszyty, angażujące całe polskie środowisko socjologiczne, zarówno po stronie autorów, jak i czytelników, zawierały dyskusje nad stanem i potrzebami polskiej socjologii (z. 4, 1985) oraz nauczaniem socjologii w Polsce (z. 3, 1986). Specjalny charakter mają również zeszyty tematyczne. W wielu tych zeszytach, ukierunkowanych zwłaszcza na wielodyscyplinarne omówienie danego tematu, znajdują się artykuły socjologów.

Udział autorów w zeszytach specjalnych był przeważnie wynikiem zaproszenia bądź zamówienia u nich artykułu przez Redakcję. W pozostałych natomiast przypadkach napływ artykułów do Redakcji był w zasadzie żywiołowy,

wyznaczany osobistymi decyzjami autorów o publikowaniu artykułu na łamach „Ruchu”. Decyzje te, wyrażone liczbą opublikowanych artykułów i nazwiskami autorów, świadczą o randze czasopisma, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę, że na krajowym rynku wydawniczym istnieje kilka czasopism socjologicznych („Przegląd Socjologiczny”, „Studia Socjologiczne”, „Kultura i Społeczeństwo”) i szereg innych z zakresu szeroko rozumianych nauk społecznych, publikujących prace socjologiczne.

Niezwykle bogata i zróżnicowana była problematyka artykułów. W świetle analizy ich zawartości można poczynić na wstępie kilka ogólnych uwag: 1) przejawia się w nich wyraźne ukierunkowanie na aktualne i ważne dla danego czasu procesy i zjawiska społeczne, jakimi były dla przykładu w latach 60. i 70. skutki społeczne industrializacji i urbanizacji kraju czy w latach 90. przebieg i skutki transformacji ustrojowej; 2) zdecydowana większość artykułów zawiera wyniki konkretnych badań empirycznych; 3) opublikowane artykuły odzwierciedlają w dużym stopniu rozwój socjologii w Polsce, zwłaszcza w ośrodku poznańskim; 4) wiele artykułów swoją problematyką, dotyczącą np. przestępczości i resocjalizacji nieletnich czy przedsiębiorstwa i własności, ciążyła wyraźnie ku pozostałym działom pisma – prawniczemu bądź ekonomicznemu i była publikowana na łamach „Ruchu” ze względu właśnie na jego unikalny, wielodyscyplinarny charakter.

W bardzo ogólnej – siłą rzeczy – charakterystyce publikacji socjologicznych, które ukazały się na łamach „Ruchu” w czasie minionych 45 lat, zwrócę uwagę przede wszystkim na związek zawartej w nich problematyki z przemianami i dynamiką życia społecznego w Polsce w tym czasie oraz na przejawiający się w artykułach stan i rozwój socjologii polskiej, zwłaszcza w ośrodku poznańskim⁷.

W pierwszych latach po wznowieniu działu socjologicznego problematyka artykułów skupiała się w zasadzie wokół trzech dziedzin: procesów społecznych na Ziemiach Zachodnich; społecznych skutków uprzemysłowienia; wychowania, przestępczości i resocjalizacji nieletnich. Były to zarazem główne dziedziny zainteresowań badawczych socjologii poznańskiej w tym czasie.

Ziemie Zachodnie były od dawna przedmiotem zainteresowań badawczych poznańskich socjologów. Pierwsze badania podjęto pod kierunkiem T. Szczurkiewicza zaraz po wojnie. Później kontynuował je zespół badaczy kierowany przez Z. Dulczewskiego w Instytucie Zachodnim w Poznaniu⁸. Wyniki badań tego zespołu publikowane są w kilku kolejnych zeszytach od 1961 r. w artykułach Z. Dulczewskiego o tworzeniu się nowego społeczeństwa na Pomorzu Zachodnim (1961), J. Ziółkowskiego o socjologicznych aspektach przemian ludnościowych na Ziemiach Zachodnich (1962), B. Chmielewskiej na temat stabilizacji ludności wiejskiej na Ziemiach Zachodnich (1963). Zagadnienie stabilizacji i integracji społecznej ludności województwa gdańskiego jest

⁷ Bardziej szczegółową analizę w tym zakresie, w odwołaniu się do wszelkich publikacji, przedstawiłem w artykule *Tradycje badawcze i perspektywy rozwoju socjologii w Uniwersytecie Poznańskim*, w: *Między przeszłością a przyszłością. Szkice o socjologii i społeczeństwie polskim w dobie przemian ustrojowych*, red. J. Włodarek, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998.

⁸ W dziale „Sprawozdania i Komunikaty” Z. Dulczewski w doniesieniu *Sekcja Socjograficzna Instytutu Zachodniego w Poznaniu* (1961) przedstawia szczegółowo zakres i tematykę tych badań; zob. także w tym dziale doniesienie z badań B. Maroszką, *Badania nad procesem integracji społecznej ludności województwa gdańskiego* (1962).

też przedmiotem artykułu B. Maroszka (1964), autora związanego z ośrodkiem poznańskim. Publikacje z tej problematyki wieńczą próby syntezy badań na Ziemiach Zachodnich podjęte przez A. Kwileckiego w artykułach *Ziemie Zachodnie w badaniach i teorii socjologicznej* (1968) i *Zagadnienie integracji ludności rodzimej i osiedleńczej na Ziemiach Zachodnich* (1970). Ten ostatni artykuł Kwileckiego kończy w zasadzie w „Ruchu” publikacje dotyczące tej problematyki. Z końcem lat 60. ustają też stopniowo, z różnych powodów, badania socjologiczne nad społecznościami Ziemi Zachodnich.

Bardziej trwałym, a także dominującym w wielu okresach przedmiotem artykułów były **procesy uprzemysławiania i urbanizacji**. Od połowy lat 50. intensywne badania nad społecznymi skutkami industrializacji prowadzono we wszystkich ośrodkach socjologicznych w kraju. Badania te były wspierane i koordynowane przez specjalny Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN. Również socjologowie poznańscy podjęli badania w tworzonej okręgu przemysłowym Konin–Koło–Turek⁹. Z badań tych wyłoniły się z czasem socjologia przemysłu, socjologia pracy, socjologia organizacji, socjologia zawodów itp. W artykułach przejawia się całe bogactwo tych dziedzin i odpowiadających im problemów badawczych.

W jednym z pierwszych opublikowanych artykułów z tej dziedziny autorstwa Jana Szczepańskiego, *Społeczne mechanizmy wpływu uprzemysłowienia* (1965) przedstawiona została teoretyczno-metodologiczna perspektywa badań socjologicznych w tym zakresie. Teoretyczne podstawy badań i analiz w odniesieniu do bardziej szczegółowych dziedzin zawierają także artykuły Aleksandra Matejki, *Socjologia przemysłu – jej przedmiot i stosunek do nauk pokrewnych* (1962), *Rola socjologa i socjologii w zakładach pracy* (1965) i Janusza Sztumskiego *Zaloga przedsiębiorstwa przemysłowego w ujęciu socjologii* (1969). W innych artykułach autorzy podejmują zagadnienia rekrutacji i składu społecznego zakładu pracy (W. Markiewicz, 1961); awansu społecznego (Ryszard Dyoniziak, 1968); stabilizacji i fluktuacji pracowników (Janusz Tomaszewski, 1966; Lidia Mościcka, 1977; Paweł Łączkowski, 1977; Józef Penc 1983); postaw społecznych ludzi wobec pracy (Stefan Nowakowski, 1961; A. Matejko, 1968; Adam Sarapata 1988); społecznych uwarunkowań działalności produkcyjnej i wydajności pracy (R. Dyoniziak, 1962; J. Sztumski, 1968; J. Penc, 1979, 1986, 1988; Józef Jagas 1989); czasu pracy i czasu wolnego (Franciszek Adamski, 1967; W. Markiewicz, 1968; J. Penc 1978, 1985); ról pracowniczych w przedsiębiorstwie (Jerzy Walkowiak, 1977; Janina Stankiewicz, 1977; Jan Sikora, 1990); uwarunkowań startu zawodowego (Stanisław Kosiński, 1972); stosunku pracowników do innowacji w przedsiębiorstwie (Franciszek Krzykała, 1974; J. Stankiewicz i J. Walkowiak, 1983, 1984; J. Penc 1983, 1990); kultury pracy i pracy jako wartości (Zbigniew A. Żechowski, 1974, 1988; Ewa Solarczyk-Ambrozik, 1992); socjologicznej problematyki zawodów: agronoma (S. Kosiński, 1975), nauczyciela (Bolesław Sadaj, 1966), pielęgniarki (Krzysztof Wawruch, 1980), marynarza (Adam Sosnowski 1982), rybaka dalekomorskiego (Jan Nikołajew, 1994), pracownika socjalnego (Piotr Sałustowicz, 1989; Anna Kotlarska-

⁹ Badania te omawiają w dziale sprawozdań S. Kowalski, *Prace badawcze Katedry Socjologii UAM w okręgu przemysłowym Konin – Turek* (1961) i W. Markiewicz, *Badania nad społecznymi procesami kształtowania się zakładów przemysłowych w powiecie konińskim* (1961).

-Michalska, 1995); wzajemnych związków rodziny i zakładu pracy (Zbigniew Tyszka, 1970, 1971); sytuacji społecznej kobiety pracującej zawodowo (Maria Roguszka, 1972).

W powiązaniu z problematyką uprzemysłowienia publikowane były także artykuły dotyczące procesów urbanizacji: przemian w stosunkach wieś–miasto (S. Nowakowski, 1963), wpływu procesów industrializacji i urbanizacji na funkcjonowanie małych miast (Zbigniew Sufin, 1964), osadnictwa robotniczego na wsi (Bohdan Jałowiecki, 1967) oraz przemian w strukturze społecznej miasta (B. Jałowiecki, 1967). Problematyka miasta z innej jeszcze perspektywy ujęta jest w artykule Andrzeja Kwileckiego, *Stołeczne funkcje miasta Poznania* (1974).

Nie jest to – rzecz jasna – wyczerpująca lista ani autorów opublikowanych artykułów z tej dziedziny, ani ich tematyki. Niemniej jednak można stwierdzić, że najliczniej były publikowane artykuły o tej tematyce w okresie od lat 60. niemal do końca lat 80. ubiegłego wieku. Swoistą granicę wyznacza specjalny zeszyt „Ruchu” (z. 4, 1988) poświęcony w całości problematyce pracy. Później już tylko sporadycznie pojawiały się publikacje z tego zakresu. Okres intensywnego uprzemysłowienia kraju kończy się w latach 70. Równocześnie gaśnie zainteresowanie socjologów tą problematyką, wyczerpane bowiem zostały możliwości prowadzenia badań oraz wyjaśniania zjawisk i procesów społecznych mechanizmami wpływu uprzemysłowienia. Ponadto nadszły w końcu lat 70. kryzys gospodarczy i polityczny oraz wszystkie wydarzenia lat 80., jak powstanie „Solidarności”, wprowadzenie stanu wojennego itd., niosły nowe wyzwania dla teorii socjologicznej i badań nad pracą, zatrudnieniem, aktywnością zawodową itp. Wszakże w artykułach z lat 80. w znikomym stopniu przejawiają się procesy i zjawiska społeczne tamtego czasu. Do problematyki omawianej tu dziedziny badań nowe kwestie wnoszą artykuły Andrzeja Tymowskiego, *Dylematy współczesnej polityki społecznej w Polsce* (1984), Bolesława Suchockiego i Jerzego Walkowiaka, *Stosunki przemysł – ośrodki władzy lokalnej w świadomości społecznej* (1985), Witolda Morawskiego i Wiesławy Kozek, *Spółczesność polskie wobec problemów reformy i gospodarki* (1986), Jerzego Krężlewskiego, *„Druga gospodarka” – analiza teoretyczna* (1990), Andrzeja Suwałskiego, *Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania nowego ładu stosunków pracy w Polsce* (1997).

Trzecią w kolejności dziedziną zainteresowań autorów artykułów publikowanych od samego początku jest **problematyka wychowania, przestępczości nieletnich i resocjalizacji**. Wiązać to można w dużym stopniu z osobą pierwszego redaktora działu socjologicznego, Stanisława Kowalskiego, czołowego w Polsce socjologa wychowania. Artykuły z tej dziedziny publikują licznie, oprócz samego Kowalskiego, jego uczniowie i współpracownicy, a także autorzy z całego kraju.

Artykuł Kowalskiego, *Socjologiczne problemy wychowania na tle przemian społecznych w Polsce Ludowej* (1970), zawiera pierwszą w literaturze polskiej próbę syntezy socjologicznych badań nad wychowaniem w okresie powojennym w Polsce, a także wytycza pole badawcze socjologii wychowania. Ogólny charakter mają także artykuły W. Markiewicza, *Pedagogika a socjologia* (1974) oraz J. Włodarka, *Socjologia wychowania w systemie nauki o społeczeństwie*

(1987) i *Wychowanie jako przedmiot badań socjologicznych* (1987). W szczególności problematyka opublikowanych artykułów dotyczy m.in. roli grupy społecznej w wychowaniu (Kowalski, 1960), środowiska wychowawczego (Aleksander Kamiński, 1974; Andrzej Olubiński, 1983), kształtowania i uczenia się ról społecznych (A. Olubiński, 1990), wychowawczego funkcjonowania różnych instytucji: szkoły wsi peryferyjnej (Zbigniew Kwieciński, 1970), różnych kategorii rodzin (Heliodor Muszyński, 1961; Stanisław Kawula, 1973; Wiesław Ambrozik, 1977; A. Sosnowski i J. Walkowiak, 1986; Bożena Zięba, 1989), domu kultury (Dzierzymir Jankowski, 1976), instruktorów ZHP (Władysław Adamski, 1970), procesów selekcyjnych na drodze do wyższego wykształcenia (S. Kowalski, 1960, 1987; Anna Buchner-Jeziorska, 2000), wykorzystania kwalifikacji absolwentów szkół wyższych (Renata Suchocka, 1988; John Dreijmanis, 1998), możliwości badania efektów wychowania (R. Suchocka, 1987).

Wyniki badań nad przestępczością nieletnich zawierają artykuły: B. Maroszka, *Nasilenie przestępczości młodzieży i dorosłych w latach 1954-1958* (1961) i *Więź społeczna a przestępstwo nieletnich dwóch środowisk wielkomiejskich Poznania i Gdańska w latach 1957-1959* (1962); Katarzyny Dux, *Demograficzne aspekty w statystycznych badaniach przestępczości* (1966); B. Chmielewskiej *Z badań nad przestępczością nieletnich w województwie koszalińskim* (1969); Z. Tyszki, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości młodzieży* (1974); Marii Dąbrowskiej-Bąk, *Ekologiczno-społeczne uwarunkowania przestępczości nieletnich w wielkim mieście (na przykładzie niektórych rejonów Poznania)* (1979). Więcej opublikowanych artykułów dotyczy problemów resocjalizacji: Z. Tyszki, *Resocjalizacja młodzieży trudnej w industrializującym się Koninie* (1963); W. Ambrozika, *Przewyciężanie dewiacji wychowawczych w kulturowo zaniedbanym rejonie wielkiego miasta* (1982). Przedmiotem innych artykułów jest funkcjonowanie różnych instytucji resocjalizacyjnych: kuratora sądowego (Z. Tyszka, 1961), policyjnej izby dziecka (J. Włodarek, 1967), zakładu poprawczego (J. Włodarek, 1969, 1972, 1973), komisji do spraw dzieci i młodzieży (Barbara Kowalska-Ehrlich, 1979), rodziny (Piotr Gosieniecki, 1985). Syntezę badań i problematyki dotyczących resocjalizacji na gruncie teorii psychosocjologicznej i prakseologicznej zawiera artykuł S. Kowalskiego, *System wychowania prewencyjno-resocjalizacyjnego* (1973).

Z powyższą problematyką wiąza się także artykuły Tomasza Gizbert-Studnickiego i Jacka Macharskiego, *O pojęciu dewiacji w socjologii* (1975), Pawła Ryzewskiego, *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji* (1989), Krzysztofa Krajewskiego, *Podstawowe tezy teorii naznaczenia społecznego* (1983), Charlesa E. Frazier'a i J. Włodarka, *Integracja teorii dewiacji. Podejście indukcyjne z zastosowaniem materiałów biograficznych* (1980).

Socjologia prawa, kultywowana w ośrodku poznańskim przez Zygmunta Ziemińskiego, miała także – rzecz jasna – swoje miejsce w „Ruchu”. Artykuły z tej dziedziny opublikowali prawnicy i socjologowie. Są to artykuły: Z. Ziemińskiego, *Próba empirycznego badania świadomości społecznej* (1963), *Rola badań socjologiczno-prawnych dla teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych* (1970), *Unormowania prawne a unormowania moralne w sferze prawa rodzinnego PRL* (1977), *Syndrom dysfunkcjonalności ustawodawstwa (na przykładzie przepisów o stopniach i tytułach naukowych)* (1995); Marii Boruc-

kiej-Arctowej, *Legalizm a konformizm i oportunizm* (1964), *Świadomość prawna społeczeństwa polskiego* (1980); Andrzeja Gaberle, *Rozbieżność między sędziami a ławnikami na tle wymiaru kary. Z badań nad instytucją ławnika w wymiarze sprawiedliwości PRL* (1968); Magdaleny Gębki i Grażyny Skapskiej, *Znajomość, postawy i oceny robotników wobec niektórych instytucji prawa pracy* (1973); Luby Matraszek, *Socjologiczne pierwiastki w teorii prawa Leona Petrażyckiego* (1975).

W niniejszym przeglądzie opublikowanych artykułów według dziedzin socjologii szczegółowej, nie sposób pominąć **socjologii rodziny**, której problematyka jest przedmiotem sporej liczby publikacji w „Ruchu”. Tłumaczy się to faktem powstania w Poznaniu silnego ośrodka badań nad rodziną, gdzie intensywne badania w tym zakresie rozwijały zwłaszcza dwa zespoły pod kierunkiem Zbigniewa Tyszki w Instytucie Socjologii UAM i Stanisława Wierchośławskiego w Akademii Ekonomicznej. O wielkim znaczeniu, jakie Redakcja czasopisma przypisywała tym zagadnieniom, świadczy fakt, że aż dwa zeszyty „Ruchu” (z. 2, 1977 i z. 1, 1985) poświęcone były w całości rodzinie w aspektach prawnym, ekonomicznym i socjologicznym.

Założenia programowe i teoretyczne badań nad rodziną omówione są w artykułach Z. Tyszki, *Geneza i rozwój socjologii rodziny* (1973) i *Metodologiczne problemy badań nad rodziną współczesną* (1977). W innych artykułach analizowane są: funkcje społeczne rodziny – prokreacyjna (Hanna Augustyniak, 1985), kulturalna rodzin inteligentnych (Maria Łączkowska, 1977), opiekuńczo-zabezpieczająca (A. Kotlarska-Michalska, 1985, 1990), socjalizacyjno-wychowawcza (Urszula Kossakowska, 1977, B. Zięba, 1989); wartości rodzinne małżeństw studenckich (Emilia Guenther, 1977), udział studentów w życiu rodziny pochodzenia (Tadeusz Frąckowiak, 1977) i postawy młodzieży akademickiej wobec małżeństwa (Walentyna Ignaczyk, 2005); homogeniczność kulturowa małżonków (H. Augustyniak, 1989); poglądy na małżeństwo i rodzinę nowożeńców (Aleksander Wesołowski, 1985) i młodzieży w wieku matrymonialnym (W. Ignaczyk, 1985); demograficzne przemiany rodziny (Piotr Szukalski, 2004) i jednoosobowe gospodarstwa domowe (Aldona Żurek, 2005); wpływy mediów elektronicznych na więź rodzinną (ks. Leon Dyczewski, 2005); zjawiska przemocy w rodzinie (Helena Kołakowska-Przełomiec, 1985) i wykorzystywania seksualnego dziecka w obrębie rodziny (Anna Krawulska-Ptaszyńska i Dariusz Rosiński, 1997). Kilka artykułów dotyczy socjologicznych problemów rozpadu małżeństw, mianowicie Piotra Kryczki, *Rozwód: wyzwanie wobec norm społecznych?* (1985) i Pawła Rydzewskiego, *Rozwód w perspektywie teorii wymiany społecznej* (1990), *Modele i typologie procesu rozwodowego* (1991) oraz *Przyczyny rozwodów* (1991).

Zadaniem socjologii jako nauki jest przede wszystkim opisywanie, wyjaśnianie i interpretowanie życia społecznego, które ulega ciągłym zmianom, niekiedy radykalnym. Odpowiednio do zmian w rzeczywistości społecznej ulegają zmianie problematyka badawcza i problemy badań socjologicznych oraz tematyka publikacji. Radykalną zmianę rzeczywistości społecznej w Polsce wywołała niewątpliwie zmiana ustroju społeczno-politycznego w 1989 r. Owe zmiany oraz nowe zjawiska i procesy społeczne dokonujące się w grupach społecznych i instytucjach, w społecznościach lokalnych i regionalnych czy w wymiarze global-

nym stają się stopniowo po przełomie ustrojowym coraz częściej przedmiotem artykułów publikowanych w „Ruchu”.

Po raz pierwszy opublikowane zostały artykuły dotyczące **wyborów prezydenckich i przedstawicielskich**. Wcześniej, w dawnym reżimie, problematyka dotycząca władzy politycznej w Polsce była przedmiotem tabu i nie była podejmowana ani w badaniach, ani tym bardziej w publikacjach w oficjalnym obiegu. W 1991 r. ukazał się artykuł Michała Chmary, *Wizerunki kandydatów w wyborach prezydenckich 1990*. Wybory parlamentarne z 1991 r. są przedmiotem analizy i komentarza M. Łączkowskiej, W. Piwowarskiego, J. Tittenbruna, M. Ziółkowskiego pod wspólnym, pochodzącym od redakcji tytułem „Wybory 1991 – Diagnoza życia społecznego i politycznego w Polsce” (1992). Również kolejne wybory parlamentarne i prezydenckie były omawiane i analizowane w artykułach M. Ziółkowskiego i R. Drozdowskiego, *Polacy wobec transformacji systemowej. Refleksje po wyborach parlamentarnych 19 września 1993 r.* (1993) oraz R. Drozdowskiego i B. Pawłowskiej, *Uwarunkowania decyzji wyborczych na przykładzie wyborów prezydenckich w 1995 roku* (1997) i B. Pawłowskiej *Wizerunki kandydatów na prezydenta w opinii wyborców* (1997). Próbę uogólnienia tej problematyki podjął R. Drozdowski w artykule *Regulatory decyzji wyborczych. Przyczynek do teorii zachowań wyborczych* (1997).

Przedmiotem dalszych artykułów są wywołane zmianą ustroju **przekształcenia we własności**, w tym prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych. Artykuły te dotyczą postaw ludzi wobec prywatyzacji i ich uwarunkowań (K. Bala-wajder i K. Popiołek, 1992), opinii pracowników o prywatyzacji przedsiębiorstw (Henryk Januszek, 1988), funkcjonalności i dysfunkcjonalności rozwiązań prawnych w procesach prywatyzacyjnych (S. Marczuk, 1995). Perspektywę teoretyczną tej problematyce nadają artykuły Jacka Tittenbruna, *Własność we współczesnej myśli marksistowskiej* (1984), *Własność – zawłaszczanie czy korzystanie?* (1988), *Przedsiębiorstwo publiczne w ujęciu teorii praw własnościowych* (1996), *Teoria wolnodostępnej własności* (1996) i *Własność i interesy. Prywatyzacja w Polsce w ujęciu socjologii gospodarki* (1999) oraz S. Marczuka, *Aksjologiczne przesłanki sporów o model transformacji gospodarki* (1999).

Rozwój **samorządności lokalnej i regionalnej** znalazł także odbicie w pracach socjologicznych. W artykułach z tego zakresu przedstawiane są problemy upodmiotowienia mieszkańców i aktywizacji społeczności lokalnych (Z. T. Wierzbicki, 1987, I. Machaj, 1991, A. Turska 1991, J. Kotus, 1997), przebiegu i skutków reformy samorządowej (P. Buczkowski, 1993), różnych innych zjawisk i zachowań ludzi, jak protesty lokalne (P. Matczak, 2000), interesy lokalne (K. Bondyra, 2000) czy problemy zarządzania w samorządach terytorialnych (P. Śliwa, 2000). Problematykę tę systematyzuje bardziej generalnie A. Kwilecki w artykule *Region i badania regionalne w perspektywie socjologicznej* (1992).

Artykuły Piotra Sztompki, *Dylematy wielkiej transformacji a szanse socjotechniki* (1992) i Marka Ziółkowskiego, *Pragmatyzacja świadomości i pluralizm strategii przystosowawczych Polaków w latach 1988-1999* (1999) „spinają” okres najbardziej intensywnych zmian społecznych i wyraźnie korespondują ze sobą. Artykuł Sztompki, napisany na początku transformacji, stawia przede

wszystkim pytania co do jej przebiegu i skutków. Natomiast artykuł Ziółkowskiego przynosi po dłuższym czasie odpowiedzi na wiele tych pytań, na podstawie wyników badań empirycznych.

W ostatnich jednakże latach słabnie zainteresowanie badaczy problematyką transformacji ustrojowej oraz związanych z nią zmian w życiu społeczno-politycznym i społeczno-gospodarczym. W większym stopniu uwagę badaczy przyciągają obecnie zjawiska i procesy charakterystyczne dla współczesnych społeczeństw w ogóle bądź też właściwe dla społeczeństw kręgu cywilizacji zachodniej.

W społeczeństwach zachodnich jedną z głównych wartości jest jakość życia. Wartość ta zyskuje coraz bardziej na znaczeniu również w hierarchii wartości polskiego społeczeństwa. Jest ona też przedmiotem artykułów publikowanych obecnie na łamach „Ruchu”. Wprawdzie pierwszy artykuł dotyczący jakości życia Aleksandra Wallisa, *Jakość życia – problemy i propozycje* (1976) pojawił się na łamach naszego pisma już w latach 70., ale nie znalazł wówczas oddźwięku. Większą liczbę artykułów dotyczących jakości życia zawiera dopiero zeszyt 2 z 1993 r. poświęcony w znacznej części specjalnie temu zagadnieniu. Z teoretycznej perspektywy jakości życia pisane są artykuły socjologiczne dotyczące starości, opublikowane w większej liczbie w specjalnym zeszycie 1 z 1999 r., poświęconym problemom ludzi starszych. Autorami tych artykułów są: Zdzisław Wołk, Anna Kotlarska-Michalska, Tadeusz Pilch i Iwona Zielińska, Barbara Tryfan, Zbigniew Woźniak. Problematykę jakości życia podejmują również w swoich artykułach J. Miluska, *Ład społeczny jako determinanta jakości życia* (2003), Z. Woźniak, *W stronę zdrowia społeczności – socjologiczny kontekst nowej polityki zdrowotnej* (2004) i A. Lipski *Styl życia jako problem zdrowia społecznego* (1998).

Artykuły z ostatnich lat dotyczą również aktualnych problemów społecznych związanych z rynkiem pracy (M. Ziółkowski, 2000) i bezrobociem (T. Chirkowska-Smolak, 1997, 2000; A. Juchniewicz, 1998; A. Suchańska i A. Świdkiewicz, 2004), kulturą popularną (M. Krajewski, 1998), zachowaniami konsumentskimi (S. Kowalik, 1994), cywilizacją konsumpcyjną i społeczeństwem informacyjnym (M. Golka, 2004, 2005), wpływem mediów elektronicznych na życie rodziny (L. Dyczewski, 2005) i zjawisko przemocy (W. Poznaniak, 2001), patologią społeczną w postaci pornografii (A. Krawulska-Ptaszyńska, 1997, 1999, 2004) i wykorzystywania seksualnego dzieci (A. Krawulska-Ptaszyńska i D. Rośniński, 1997).

W artykułach socjologicznych stale obecna jest **refleksja teoretyczna** w odniesieniu zarówno do społeczeństwa jako przedmiotu socjologii, jak i do samej socjologii jako nauki. Niemal od początku po wznowieniu działu socjologicznego, publikował swoje artykuły Czesław Znamierowski, w których kontynuował swoje przedwojenne rozważania teoretyczne dotyczące podstawowych pojęć i kategorii socjologicznych. W kolejnych rocznikach, aż do czasu śmierci Znamierowskiego w 1967 r., ukazały się artykuły: *Działanie zbiorowe* (1962), *Zastępca i organ* (1963), *Zbiorowość, naród, państwo* (1965), *Władca państwa i zbiorowość państwowa* (1965), *Trudności jedynowładztwa* (1967). Z innych publikacji o ogólnoteoretycznym charakterze wymienię artykuły Jana Szczepańskiego, *Indywidualność i społeczeństwo* (1988), Stanisława Kozyr-Kowal-

skiego, *Funkcje teorii środków produkcji materialnej w badaniu formacji społeczeństw współczesnych* (1982), Macieja Sieradzkiego, *Obiektywny i subiektywny aspekt problematyki klas społecznych w marksizmie* (1977), Kazimierza Sowy, *Zrzeszenie jako typ grupy społecznej* (1975), Franciszka Jakubczaka *Subiektywizm i obiektywizm w socjologii* (1966).

Systematycznie publikowane są artykuły przeglądowe o stanie i rozwoju socjologii ogólnej i szczegółowej. Wymienię je tutaj w porządku chronologicznym ich ukazywania się: W. Markiewicz, *Rozwój socjologii w okresie dwudziestolecia Polski Ludowej* (1964), L. Kasprzyk, *Socjologia na tle innych nauk społecznych* (1967), Z. Wierzbicki, *Pół wieku socjologii wsi w Polsce* (1967), S. Kowalski i J. Włodarek, *Pięćdziesiąt lat socjologii poznańskiej* (1970), A. Kwilecki, *Zagadnienie współżycia międzynarodowego (postulaty badawcze)* (1974), M. Roguszka, *Poznańska socjologia miasta w okresie trzydziestolecia Polski Ludowej* (1975), Z. Tyszka, *Powojenna poznańska socjologia rodziny na tle ogólnopolskim* (1975), M. Ziółkowski, *Socjologia języka – szkic modelu teoretycznego subdyscypliny socjologii kultury* (1975), A. Kwilecki, *Migracje ludności w Polsce Ludowej. Problematyka badawcza* (1976), J. Ziółkowski, *Socjologia socjologii* (1976), J. Leoński, *Stan badań nad dziejami socjologii polskiej* (1983), A. Kwilecki, *Tradycje socjologii polskiej* (1988), M. Malikowski, *Socjologia miasta w Polsce* (1989), Z. Tyszka, *Socjologia rodziny w Polsce* (1990), W. Kwaśniewicz, *Co pozostaje żywe z tradycji polskiej socjologii?* (2001).

Wiele opublikowanych artykułów zawiera omówienia i krytyczną analizę twórczości i dokonań klasyków polskiej i światowej socjologii, w tym pierwszych kierowników działu socjologicznego: **Floriana Znanięckiego** (w artykułach m.in. S. Kowalskiego, *Działalność naukowa Floriana Znanięckiego*, 1959; Heleny Znanięckiej-Lopata, *Florian Znanięcki – ewolucja twórcza socjologa*, 1973; Z. Dulczewskiego, *Thomas i Znanięcki – pionierzy badań nad Polonią Amerykańską*, 1974), **Czesława Znamierowskiego** (artykuły Z. Ziemińskiego, *Czesława Znamierowskiego koncepcja grupy społecznej i społeczności*, 1987; J. Ziółkowskiego, *Socjologiczna koncepcja narodu Czesława Znamierowskiego*, 1987), **Tadeusza Szczurkiewicza** (artykuły Jana Szczepańskiego *Poglądy teoretyczno-metodologiczne Tadeusza Szczurkiewicza*, 1976; S. Kozyr-Kowalskiego, *Socjologia a filozofia w rozprawach Tadeusza Szczurkiewicza*, 1976; F. Krzykały, *Socjologia pracy i przemysłu w działalności naukowej Tadeusza Szczurkiewicza*, 1976).

Omówienia twórczości klasyków zawierają ponadto artykuły Antoniego Peretiatkowicza, *Doktryna Jerzego Sorela* (1958), Marka Ziółkowskiego, *Spoleczne uwarunkowania i społeczne funkcje ideologii i moralności w koncepcji Georgesa Sorela* (1982), Jerzego Heymanna, *Struktura klasowa w ujęciu Karola Kautskiego* (1974), Franciszka Krzykały, *Krytyka strukturalno-funkcjonalnego podejścia do systemu przedsiębiorstwa (na przykładzie teorii T. Parsonsa)* (1976), Jacka Tittenbruna, *Niektóre zagadnienia teorii systemu społecznego Talcotta Parsonsa. Próba krytyki z pozycji materializmu historycznego* (1980), Stanisława Ehrlicha, *Arthur F. Bentley, klasyk socjologii politycznej, czyli od pluralizmu ontologicznego do grupowego* (1978), Jacka Tittenbruna, *Teoria wymiany społecznej George'a C. Homansa* (1981), Andrzeja Przystalskiego, *Naród i charakter narodowy w teorii Otto Bauera* (1981), Jacka Leońskiego, *Główne*

kategorie analizy teoretycznej dziejów społecznych w twórczości socjologicznej Alaina Touraine'a (1982), M. Ziółkowskiego, Zagadnienie obiektywnego ład systemów wiedzy w koncepcjach Floriana Znanieckiego i Karla Poppera (1982), Piotra Buczkowskiego, J. K. Galbraith i D. Bell: ekonomisty i socjologa wizja współczesnego społeczeństwa amerykańskiego (1983), Ryszarda Cichockiego, O zasadach organizujących ład społeczny. Próba interpretacji typologii zachowań zbiorowych Stanisława Ossowskiego (1990), Stanisława Kozyr-Kowalskiego, Pareto jako krytyk Marksa i ideologicznego pojmowania społeczeństwa (1990), Marka Zyromskiego, Gaetano Mosca – aktualność uwag o systemie demokracji przedstawicielskiej (1991), Przemysława Wechty, Przedsiębiorca w teorii Josepha A. Schumpetera (1997), Kamila Kaczmarka, Herberta Spencera teoria różnicowania społecznego (2002).

Dokonany tu przegląd publikacji socjologicznych w latach 1960-2005 upoważnia do stwierdzenia, że również w tym czasie czasopismo spełniało swoje podstawowe zadanie informowania o ruchu socjologicznym w Polsce i świecie, a zwłaszcza w ośrodku poznańskim.

Jan Włodarek